

Sociaal sterker de crisis uit

Lokaal perspectief op herstel en innovatie na(ast) corona

Inhoud

Voorwoord	3
Inleiding	4
Stand van zaken sociale impact van corona: stilte voor de storm?	6
Uitgangspunten voor de sociale agenda na de crisis	8
Acht thema's en aanbevelingen	9
1. Werk en inkomen	9
2. Onderwijs en jongeren	10
3. Gezondheid	11
4. Sociale initiatieven en verenigingsleven	12
5. Wonen, wijken en leefomgeving	13
6. Lokale economie	13
7. Gemeentelijk handelen	14
8. 'Stille' problemen en kansen	15
Het Rijk als partner	17
Kansengelijkheid	17
Veerkracht	17
Eigenaarschap	17
Sociale samenhang	18
Tot slot	19
Overzicht van actuele gemeentelijke voorbeelden	20

Voorwoord

De seinen staan nog op oranje en veel is onzeker, maar verder wijst alles erop dat de coronacrisis in deze vorm zijn langste tijd heeft gehad. Vanuit deze situatie geeft de VNG-commissie Sociale impact COVID-19, een unieke samenwerking tussen gemeentebezuurders en wetenschappers, richting aan een lange-termijnagenda om sociaal versterkt uit de crisis te komen. Wij hebben vier uitgangspunten geformuleerd: veerkracht, kansengelijkheid, eigenaarschap en sociale samenhang. Deze zijn de leidraad voor een groot aantal aanbevelingen aan gemeenten. Maar, gemeenten kunnen het zeker niet alleen. Samenwerking met het Rijk is essentieel. Daarom noemen we in deze notitie ook de randvoorwaarden voor het Rijk waarmee de beide overheden gezamenlijk de gewenste lange-termijnagenda kunnen realiseren.

Overigens is het zeker niet alleen maar kommer en kwel. Bovendien hoeft de maatschappij niet als het ware opnieuw te beginnen. Wel is nu het moment voor maatschappelijke innovatie, in samenhang met wat al in gang is gezet. Daarbij kunnen we ons voordeel doen met veel enthousiasmerende energie die door corona zichtbaar is (geweest): nieuwe sociale initiatieven, onverwachte coalities, doorbraken die voorheen niet mogelijk waren, etc. En, last but not least: met nog minder dan een jaar te gaan tot de volgende gemeenteraadsverkiezingen, kan de lange-termijnagenda ook worden gebruikt bij het opstellen van de nieuwe coalitieakkoorden.

Deze notitie zet de koers uit, bevat gemeentelijke voorbeelden en geeft aan wat op lange termijn vanuit sociaal perspectief nodig is. Ze is de eerste van drie documenten. Later in mei verschijnt het advies van de VNG-Taskforce Economisch herstel, evenals een overkoepelende VNG-agenda.

De VNG-commissie Sociale impact COVID-19

Paul Depla (voorzitter)

Leden: Hans Boutellier, Sybrand Buma, Otwin van Dijk, Cathalijne Dortmans, Eelco Eerenberg, Godfried Engbersen, Victor Everhardt, Agneta Fischer, Leonard Geluk, Jan Hamming, Peter Heijkoop, Kavita Parbhudayal, Koen Schuiling, Cora-Yfke Sikkema, Véronique Timmerhuis, Debbie Verbeek-Oudijk, Micha de Winter.

Inleiding

De VNG-commissie Sociale impact COVID-191, een unieke samenwerking tussen wetenschappers en gemeentebestuurders, roept gemeenten en Rijk op om te werken aan een lange-termijnagenda zodat de samenleving versterkt uit de coronacrisis kan komen. Daartoe hebben wij vier uitgangspunten en acht thema's gedefinieerd met aanbevelingen aan gemeenten. Ook verwijzen we in de bijlage naar gemeentelijke voorbeelden, want op lokaal niveau gebeurt al veel in dit opzicht.

Met deze brief richten we ons specifiek tot gemeenten, maar de verbinding met landelijke maatregelen is nooit ver weg: 'it takes two to tango'. Het slot van deze brief bevat daarom een agenda voor het Rijk met de randvoorwaarden die aansluiten bij de gemeentelijke aanbevelingen.

De coronacrisis heeft ons in vele facetten van ons samenleven geraakt. Ziekte, verlies van naasten, baan- en inkomensonzekerheid, leervertragingen, jongeren die in de bloei van hun leven zijn 'stilgezet'. Maar de samenleving heeft ook veerkracht getoond. Er zijn nieuwe online-verdienmodellen ontstaan, we zien de toegenomen betekenis van digitale communicatie, snellere schuldhulpmogelijkheden en inspirerende samenwerkingsvormen van burgers en maatschappelijke organisaties.

De toekomst in deze pandemie is ongewis – dat weten we allemaal. Deskundigen spreken zelfs van een endemie. Er is hoe dan ook sprake van een proces van langdurige ontwrichting, waarbij ook herstel en verbetering processen van lange adem zullen zijn. De hier voorgestelde agenda houdt het midden tussen concrete acties op de korte termijn en weloverwogen keuzes op de lange termijn.

Maatschappelijke kwetsbaarheden uitvergroot

Door de crisis zijn sommige maatschappelijke kwetsbaarheden die al voor de crisis bekend waren, uitvergroot, zoals de precaire positie van vooral jonge flexwerkers en de grote sociaal-economische gezondheidsverschillen tussen hoger en lager opgeleiden. Maar veel is nog onduidelijk. De kans is groot dat er de komende maanden en jaren diverse thema's boven komen drijven: positief en negatief. De gevolgen van de economische crisis van 2008 werden ook immers pas jaren later goed zichtbaar.

Het is belangrijk deze deels onbekende situatie de komende tijd goed onder ogen te zien. Dat vraagt kennis van wat we al weten, evenals nieuwsgierigheid, alertheid en veerkracht om ons aan te passen aan nieuwe omstandigheden en onvoorziene na-ijleffecten. Als commissie hebben we een positieve samenwerking tussen wetenschappers en gemeentebestuurders ervaren. Eén ding is ons duidelijk geworden: om uit de crisis te komen moeten kennisontwikkeling en kennisbenutting niet alleen hand in hand gaan, maar ook vergen ze een lange adem.

Gemeenten staan dicht op de veranderende werkelijkheid en ondernemen vanaf de crisisaanvang initiatieven om de sociale gevolgen te dempen: perspectief bieden aan jongeren, uitvoering van ondersteuningsmaatregelen, omarmen en faciliteren van nieuwe sociale initiatieven. In hun

¹ De commissie heeft eerder kabinet en gemeenten geadviseerd over de actuele positie van jongeren in coronatijd, nieuwe armoede en in een eerdere fase de sociale impact van de crisis als zodanig.

handelen zien ze inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties de verschillende fases van de crisis passeren en springen ze, (deels) ondersteund met rijksmiddelen, waar nodig en gewenst bij. Kennis, inzicht en overzicht inzake de sociale effecten van de coronacrisis zijn daarbij onontbeerlijk.

De tijd is aangebroken de fase van de acute crisis achter ons te laten en te werken aan herstart, verbetering en perspectief vanuit de kansen die zich aandienen. Sommige gemeenten, zoals Utrecht, Helmond, Breda en Zevenaar presenteren herstel- of verbeteragenda's, recentelijk of al eerder. Andere oriënteren zich daar nog op.

Met deze oproep bieden we, in aansluiting op wat gemeenten doen, richting aan deze plannen en aanpakken. Het gaat ons specifiek om de sociale gevolgen van corona en van de genomen maatregelen. Andere aspecten komen diepgaander aan de orde bij onder meer de ingestelde VNG-Taskforce economie onder leiding van de Bredase wethouder Boaz Adank, en de overkoepelende VNG-herstelagenda die in mei 2021 verschijnt.

Eerst schetsen we het beeld van de huidige stand van zaken: de sociale impact op basis van de wetenschappelijke inzichten tot nu toe. We gebruiken daarvoor de data uit het VNG-Coronadashboard sociaal, evenals recente duidingsgesprekken hierover met wetenschappers en landelijke en lokale experts.

Stand van zaken sociale impact van corona: stilte voor de storm?

De huidige gegevens laten een tweeledig beeld zien. Enerzijds is de huidige maatschappelijke impact minder ernstig dan verwacht. De toename van het aantal faillissementen, de werkloosheid en het aantal bijstandsuitkeringen is tot op heden beperkt. De relatief grootste impact zit bij jongvolwassenen (tot 27 jaar). Ook is er nog altijd sprake van grote onderlinge solidariteit tussen mensen en een relatief groot institutioneel vertrouwen in overheid en gezondheidsinstellingen. De verwachting dat huiselijk geweld en kindermishandeling toenemen, is niet zichtbaar in de officiële registraties.

Anderzijds bestaat er serieuze vrees voor een 'stilte voor de storm'. Landelijke en lokale deskundigen maken zich zorgen over de positie van jongeren, zzp'ers en traditioneel kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt. Stopzetten van steunpakketten kan ertoe leiden dat economische effecten en werkloosheid meer zichtbaar worden. Wat betreft mentale weerbaarheid fluctueert het beeld in de tijd. Er lijkt enige gewenning aan de situatie op te treden. Jongeren vertonen een toename van gevoelens van eenzaamheid en soms angst, wat leidt tot toenemende zorgen over de impact van de maatregelen op hun ontwikkeling. Na een daling tijdens de eerste lockdown begint het beroep op jeugdhulp te stijgen, waarbij de problematiek ernstiger lijkt te worden, zeker in bepaalde delen van het land. De gemiddelde leergroei in het basisonderwijs blijft in dit coronajaar achter bij andere jaren.

Voor een stijging van het aantal incidenten van huiselijk geweld en kindermishandeling zijn vanuit de officiële meldingen en onderzoek (nog) geen harde aanwijzingen. Maar de rapportage over digitale hulpverlening wijst op een bijna verdubbeling van het aantal bezoekers die spreken van acuut onveilige situaties thuis. Uit cijfers rond spanningen in de wijk en sociale veiligheid blijkt dat er grote verschillen zijn tussen typen buurten. In kwetsbare grootstedelijke gebieden bestaan meer spanningen tussen buurtbewoners dan in de overige gebieden. Ook dreigt er een sociale kloof in vaccinatieberedheid. Personen met een lagere opleiding, een lager inkomen en een niet-westerse migratieachtergrond zijn minder vaak bereid tot vaccinatie dan degenen met een hogere opleiding en inkomen en zonder migratieachtergrond. Verder lijkt de maatschappelijke segregatie tussen groepen inwoners toe te nemen. Dit uit zich in tegenstellingen over de ernst en de aanpak van het virus, evenals in de kloof en spanningen rondom politiek, bestuur en uitvoerbaarheid van maatregelen.

Kijken we naar de cijfers, dan varieert de gevoelstemperatuur in de samenleving. Het institutioneel vertrouwen mag hoog zijn, maar neemt de laatste periode wel af. Daarnaast kan worden vastgesteld dat er grote verschillen zijn tussen groepen in de mate waarin ze de overheid vertrouwen. Traditioneel kwetsbare groepen en groepen die sterk geraakt zijn door de crisis, hebben een gering(er) vertrouwen in het overheidsbeleid. Ook hebben ze meer onvrede over de maatregelen van de overheid om de coronapandemie te beheersen. Zie ook de onderzoeken [De verdeelde samenleving](#) en [De ongeduldige samenleving](#).

Bovenstaande toont het belang om ontwikkelingen in de tijd te volgen. Waar zijn tekenen van veerkracht en eigenaarschap en waar is versterking nodig? Waar staan kansengelijkheid en sociale samenhang onder druk? Het toont ook de noodzaak te waken voor overhaast of ontijdig beleid. Sommige ontwikkelingen moeten zich nog uitkristalliseren. Al te snel of grootschalig ingrijpen kan verstorend werken op de al aanwezige maatschappelijke veerkracht. Tegelijkertijd is het nodig voorbereid te zijn op de gevolgen van de crisis op langere termijn. De hierna volgende uitgangspunten, thema's en aanbevelingen kunnen daarin helpen.

Uitgangspunten voor de sociale agenda na de crisis

Voordat we verder inzoomen op de thema's en de bijbehorende aanbevelingen, lichten we de centrale uitgangspunten toe voor de sociale agenda na de crisis. Het zullen de leidende motieven moeten zijn om de lokale kwaliteit van gemeenten voor onze inwoners te verbeteren.

- **Veerkracht:** het vermogen om positief om te gaan met onverwachte gebeurtenissen. Gemeenschappen en individuen zijn veerkrachtig als ze de negatieve impact van crises incasseren, oog hebben voor positieve veranderingen en er na het eerste herstel, verbeterd uit komen. Dit veronderstelt aanpassing, leervermogen, basisvertrouwen en coalitievorming, evenals het goed balanceren tussen verantwoorde risicomijding en durven experimenteren en leren. Ook betekent veerkracht dat actuele, urgente problemen worden gekoppeld aan een lange-termijnagenda, en dat van daar uit nu al stappen worden gezet. Tot slot impliceert veerkracht voldoende 'buffers' om toekomstige crises op te vangen. *Lean en mean*-efficiency pakt uiteindelijk contraproductief uit. Het past ook niet in het streven naar brede welvaart.
- **Kansengelijkheid:** de trits kansengelijkheid, bestaanszekerheid en brede welvaart behoort leidraad te zijn voor elke lokale (regionale en landelijke) verbeteragenda. Dat betekent niet dat iedereen in exact dezelfde kansensituatie zit. Dat past immers niet in de rijke schakering van personen en levensmomenten. Wel betekent het dat overheden een context creëren waarin iedereen permanent kansen krijgt, vanuit onderwijs, gezonde keuzes en een eerlijk inkomen. Kansengelijkheid versterkt de veerkracht van burgers om 'buffers' te creëren zodat de sociale impact van crises kan worden opgevangen.
- **Eigenaarschap:** positieve impact ontstaat als je ergens zelf over gaat; als je niet alleen object van maatregelen bent maar er ook op actieve wijze deel van uitmaakt. Het belang van eigenaarschap is in de crisis tot op heden onderschat (het betekent dus niet: 'u vraagt wij draaien'). Eigenaarschap gaat ervan uit dat de kennis, energie en ideeën van inwoners, maatschappelijke organisaties en bedrijven leidraad zijn voor elke herstel- en verbeteraanpak. Het zal uitgangspunt voor alle beleid moeten zijn om uit de crisis te komen.
- **Sociale samenhang:** samenhang is het gevolg van beleid waarin mensen zich gezien weten en ruggensteun ervaren om hun kansen en doelen na te streven. Ze is de tegenhanger van polarisatie als die de vorm aanneemt van openlijke vijandschap en verzet. Polariserende uitingen van inwoners zijn ook een teken van betrokkenheid en gehoord willen worden. De uitdaging is om die uitingen om te zetten in een constructief proces waarin deelbelangen worden verbonden met een 'hoger' en gemeenschappelijk doel: van polarisatie naar politisering.

Acht thema's en aanbevelingen

Dan nu de acht belangrijkste thema's die we hebben gedefinieerd. Deze kwamen naar boven in de gesprekken van de commissie en zijn getoetst aan recente rapporten van de Planbureaus.

1. **Werk en inkomen:** over baanverlies, inkomsterugval, schulden en nieuwe solidariteit.
2. **Onderwijs en jongeren:** over leervertraging, jongerendialoog en kansengelijkheid.
3. **Gezondheid:** over gezondheidsverschillen en een toenemend beroep op het sociaal domein.
4. **Sociale initiatieven en verenigingsleven:** over nieuwe initiatieven en digitale bubbels en kansen.
5. **Wonen, wijken en leefomgeving:** over probleemconcentratie in wijken en de waarde van een gezonde leefomgeving.
6. **Lokale economie:** over bedrijvigheid, leegstand, vertrekkend personeel en online-concurrentie.
7. **Gemeentelijk handelen:** over beschikbare capaciteit, digitalisering en raadsverkiezingen.
8. **'Stille' problemen en kansen:** over 'kanaries in de kolenmijn' en de noodzaak van actuele gegevens.

In de dagelijkse praktijk bestaat er samenhang tussen deze thema's, evenals tussen de sociale en andere gevolgen van de crisis (economisch, ruimtelijk, digitaal etc.). Ons gaat het zoals gezegd specifiek om de sociale impact.

1. Werk en inkomen

Een grote, diverse groep heeft door de coronacrisis te maken met baanverlies, terugval in inkom(st)en, sluiting van onderneming, dreiging van faillissement en een toename van schulden. Gemeenten zijn met TOZO en TONK hard aan het werk om armoede en schulden te voorkomen. Voor veel inwoners zijn de coronamaatregelen en weggevallede inkomsten een bron van stress. Dit thema raakt daarmee, naast de bestaanszekerheid van mensen, tevens het gezondheidsvraagstuk.

We bevelen het volgende aan:

- **Zorg ervoor dat de coronacrisis niet uitmondt in een armoede- of schuldencrisis.** Dit vraagt allereerst een aantal randvoorwaarden vanuit het Rijk rondom bestaanszekerheid. Nieuwe armoede ligt snel op de loer. En gemeenten zijn niet in staat deze schulden- en armoedecrisis (zelfstandig) op te lossen dan wel te voorkomen. Bouw daarom steunpakketten gefaseerd af in samenspraak met gemeenten, zodat er ruimte is om de gevolgen op te vangen. Heroverweeg ook de huidige incasso-wetgeving die in de praktijk leidt tot een 'incasso-industrie'.
- **Ga als gemeenten ruimhartig en creatief te werk om schulden te dempen en werk te behouden.** Investeren in veerkracht betekent dat volop inzet nodig is op de begeleiding van werk naar werk. Wees als gemeenten ruimhartig bij een regeling als TONK om te voorkomen dat schulden ontstaan, bijvoorbeeld door hoge woonlasten. Verbind lokaal en regionaal de verschillende steunpakketten en crisismaatregelen tot een zo integraal mogelijke aanpak. Verbind ook het economische en het sociale domein om ondernemers zo goed mogelijk te helpen. Zet als gemeenten kortom alle beschikbare mogelijkheden in. Vergelijk:
  - versnelling schuldhelpverlening of verstrekking vouchers (Utrecht en Rotterdam);
  - inzet van personeel uit sectoren waar de werkloosheid oploopt in sectoren waar er een tekort is (zoals in de 1e lockdown waar horecapersoneel de gelegenheid kreeg (tijdelijk) in de thuishulp te werken (Breda);

- inzetten van buddypayment om financiële problemen te voorkomen, ook bij toeslagen;
- speciale ondersteuning aan zzp'ers (vgl. Drechtsteden)
- **Zet in op eigenaarschap en coalitievorming.** De meeste mensen, zeker ondernemers, zijn niet graag afhankelijk van de overheid. Ga uit van wat mensen zelf als mogelijkheden zien voor baan- en inkomstenverandering. Wees als gemeente de coalitiemakelaar die samen met het UWV en bijvoorbeeld het bedrijfsleven, personen zelf tot innovatieve oplossingen laat komen. Soms is versterking van de onderneming nodig, soms ook heroriëntatie (gecontroleerd stoppen of al dan niet tijdelijk overstappen). De crisis vergroot de urgentie én de mogelijkheid om met alle partijen tot een plan te komen (vgl. arbeidsmarktregio Stedendriehoek en Noordwest Veluwe en de gezamenlijke investeringsaanvraag van de arbeidsmarktregio's Helmond De Peel en Zuid-Oost Brabant met Brainport Development).
- **Verbind de korte aan de lange termijn en het lokaal/regionale aan het landelijke.** Gemeenten kunnen (in regionaal verband) veel zelf, maar dat zal moeten samengaan met of uitmonden in duurzame en structurele aanpassingen. Daarvoor zijn voldoende middelen nodig, evenals een aantal duurzame systeemveranderingen. Zorg als Rijk voor een structurele inregeling van de ontschotte werkwijze en de samenwerking in de arbeidsmarktregio's (dus niet alleen nu in de crisisdienstverlening). Werk aan de verbetering van de arbeidspositie van zelfstandigen, schaf de kostendelersnorm af (in elk geval tot 27 jaar) en realiseer een toereikend minima-inkomen (vgl. de propositie *De winst van het sociaal domein*). Ook de perspectief- of basisbanen, waar gemeenten als Oude IJsselstreek, Groningen en Amsterdam mee experimenteren, vragen om een koppeling met landelijk beleid. Ruimer re-integratiebudget is noodzakelijk om de gezamenlijke ambities te kunnen realiseren. .
- **Vraag aan cao-tafels aandacht om het personeelsbeleid en de arbeidsomstandigheden up-to-date te brengen.** Onderwijs, jeugdhulp en zorg hebben al jarenlang een personeelstekort. Om dit op te lossen, is niet alleen een goed instroombeleid nodig, maar ook voldoende (financiële) waardering en aantrekkelijkheid van het beroep. Benut de crisis daarom om de jarenlange schreefgroei in salarisontwikkeling bij uitvoerende professionals ('cruciale beroepen') recht te trekken. Ook dit ligt niet in handen van gemeenten, maar vergt landelijke en maatschappelijke agendering, bijvoorbeeld aan de cao-tafels.
- **Denk na over nieuwe vormen van solidariteit.** De crisis heeft diverse nieuwe uitingen van solidariteit laten zien, zoals het Bredase BroodNood, om inwoners met acute geldproblemen te ondersteunen voor dagelijkse boodschappen². Aanvullend daarop kunnen inkomensbuffers ook ontstaan door laagdrempelige fondsen te creëren waarin mensen met een vast inkomen tijdelijk een deel van hun inkomen (kunnen) doneren aan hen die het in tijden van crises minder hebben. Ook dat is een uiting van veerkracht, kansengelijkheid en sociale samenhang.

2. Onderwijs en jongeren

Veel leerlingen hebben vertraging opgelopen door het uitvallen van fysiek onderwijs en de afwezigheid van stagemogelijkheden en praktijklessen. De signalen wijzen op het vergroten van kansengelijkheid op de langere termijn, met name voor jongeren die over weinig hulpbronnen beschikken.

We bevelen het volgende aan:

- **Waak ervoor om alle jongeren over één kam te scheren.** Jongeren gaan allemaal anders met de crisis om en zullen er ook verschillend uitkomen. Behulpzaam is de jongerentypologie die de commissie eerder heeft opgesteld. Volg vanuit kansengelijkheid hun individuele ontwikkeling en ondersteun (alleen) waar eigen veerkracht en hulpbronnen tekortschieten. Sta open voor verrassende inzichten. Zo zeggen sommige jongeren dat ze hebben geleerd van de onzekerheid en dat ze ervaringen hebben opgedaan rond gezondheid en het met elkaar samenleven. Waar sommigen thuisonderwijs verschrikkelijk vinden, varen anderen er (onverwachts) wel bij.

² Vergelijk ook het verslag van de toen nog werkgroep Sociale impact van de coronacrisis.

- **Zorg voor eigenaarschap.** Zet de dialoog met jongeren voort, maar ontwikkel tevens een strategie om hen die gewoonlijk niet aan tafels zitten, die zich niet laten horen of die zich op straat polariserend uiten (de groep 'ongekende' of 'ongehoorde' jongeren) te bereiken, bijvoorbeeld via jongerenwerk of vertrouwenspersonen uit de groep zelf. Zie erop toe dat de (gesubsidieerde) maatschappelijke organisaties en de scholen werk maken van dialoog met hun jongeren: hoe zijn volgens jongeren zelf lesgeven en stages mogelijk als het (gemuteerde) virus eventueel onder ons blijft? Wat hebben zij nodig om op korte termijn leervertraging in te lopen en op lange termijn kansengelijkheid te bevorderen? Schroom een actieve aanpak niet, zoals Rotterdam, Helmond en Apeldoorn met hun online platforms voor jongerenactiviteiten, net als Súdwest Fryslan, Heerenveen, Urk en Hollands Kroon. De laatste heeft jongeren actief bevestigd op wat zij nodig hebben om uit de crisis te komen. Als antwoord kwamen suggesties op vrijwel alle levensdomeinen: van wonen tot onderwijs en van ontspanning tot werk. De jongeren wisten vaak prima wat nodig was en wat ze zelf konden bijdragen.
- **Continueer de coalities tijdens de crisis en verbind die aan eerdere transformatiedoelstellingen.** Gemeenten, scholen en maatschappelijke organisaties wisten elkaar tijdens de crisis goed te vinden. Dat leidde tot doorbraken die voorheen niet mogelijk werden geacht. Gebruik de recente ervaringen om enerzijds uit te gaan van de (financiële) veerkracht van jongeren, ouders en netwerken (en zo de druk op de jeugdhulp te verlichten) en anderzijds de toegang tot goede (specialistische) hulp te vergroten voor hen die niet zonder professionele hulp kunnen. Kies bij schaarste niet voor de generieke kaasschaaf, maar maak gerichte keuzes³. Liever leerlingenvervoer voor de echte doelgroep geborgd, dan voor een grote 'verwaterde' groep deels geborgd. De mentale problematiek bij jongeren op korte en wellicht lange termijn vergroot de noodzaak tot scherpe keuzes. Ga daarvoor in gesprek, breng partijen bij elkaar en kom vanuit eigenaarschap tot oplossingen (wat dus niet is 'u vraagt wij draaien'). Gerichte keuzes bevorderen ook kansengelijkheid.
- **Zorg voor koppelingen tussen korte en lange termijn en tussen lokaal en landelijk.** Ook hier geldt dat lokale inzet en de steunpakketten van het Nationaal Programma Onderwijs op de korte termijn, niet kunnen zonder randvoorwaardelijke structurele systeendoorbraken op de lange termijn (lees: met in eerste instantie een dringend beroep op het Rijk). Dat betekent onder meer langdurige investeringen in bestaanszekerheid via betaalbare jongerenwoonvormen en het doorbreken van intergenerationele armoede. Dat dit jaar door de afwezigheid van de citotest meer jongeren dan anders een 'lager' vervolgdadvies krijgen, is een extra argument om een aantal fundamentele verbeteringen in het onderwijsstelsel te overwegen. Een voorbeeld is de invoering van de verlengde brugklas. Houd ook hier de lange- termijn effecten in de gaten. Het feit dat er geen fysieke open dagen zijn gehouden op het mbo bijvoorbeeld, leidt in de toekomst wellicht tot een hogere uitval.

3. Gezondheid

Met corona zijn de bestaande gezondheidsverschillen scherper duidelijk geworden. Alleen al de kans dat iemand met een beneden-modaal inkomen aan corona overlijdt, is groter dan bij iemand met een bovenmodaal inkomen. We wisten al dat onderliggende sociale factoren van invloed zijn, maar met de crisis is dit scherper op ieders netvlies komen te staan. En, de effecten op langere termijn zijn nog onduidelijk, zeker wat betreft de chronische gezondheidseffecten van corona zelf (ter vergelijking: de chronische impact van Q-koorts was/is aanzienlijk).

We doen de volgende aanbevelingen:

- **Ga vooralsnog uit van verschillende ontwikkelingsmogelijkheden van het virus.** De ontwikkeling van het virus is nog ongewis. Het kan door succesvolle vaccinatie uitdoven en onder controle komen. Of: het kan zich als een soort harmonica verder voortbewegen, met pieken en dalen en met meer en minder strengere maatregelen. In gemuteerde vorm kan het ook voortdurend de kop opsteken, met nieuwe noodzakelijke vaccins en blijvende maatregelen. Onderschat in alle varianten de gezondheidsgevolgen op de lange termijn niet.

³ Hiermee voorkomen gemeenten de 'fouten van de tweede en derde soort' die ervoor zorgen dat mensen in kwetsbare posities onvoldoende van publieke middelen profiteren. Vergelijk o.a. VNG-essay (2019) De staat van het sociaal domein, pag. 19.

- **Zet in op een brede gezondheidsaanpak gericht op eerlijke gezondheidskansen.** Sluit hierbij aan op de propositie *De winst van het sociaal domein*. Eigenaarschap in dit geval houdt in dat mensen niet – bewust of onbewust – worden gedwongen tot ‘slechte’ keuzes, maar in staat worden gesteld om gezond te leven (en te eten) tegen een eerlijke prijs. Gemeenten en Rijk hebben hierin ieder hun eigen rol. Richt als gemeenten de woonomgeving bewegingsvriendelijk in en zorg dat relevante gezondheidsinformatie iedereen bereikt. Daarbij vervullen intermediaire organisaties een belangrijke rol. Verklein gezondheidsverschillen vanuit gebiedsgerichte samenwerking tussen huisartsen en wijkprofessionals (vgl. *Gezond en gelukkig in de Haagse Moerwijk*). Of: zorg er als Rijk voor dat wetgevende veranderingen zoals leefstijlmogelijkheden, niet direct teniet worden gedaan door allerlei markt- of ruimtelijke perversiteiten (fijnstof, goedkoop junkfood etc.).
- **Koppel acute maatregelen aan structurele veranderingen.** Zorg ervoor dat de nu door corona zichtbare mentale zorgvraag en de druk op de (jeugd)psychiatrie, de opmaat zijn voor de (her)organisatie van de GGZ; deels ambulante in de wijk, deels specialistisch in de regio. Laat de coronakilo’s een impuls zijn voor de al breed gedragen inzet op leefstijl. Benut de extra druk op het sociaal domein om daar de basis op orde te krijgen. Gebruik de veranderende zorgvraag en hulpaanbod voor de al langer gewenste demedicalisering van sociale levensvragen (niet voor alles is een medische oplossing nodig).
- **Besef dat gezondheid gevolgen kan hebben voor de sociale samenhang.** Als structurele gezondheidsverschillen blijven bestaan of zelfs toenemen, dan heeft dat gevolgen voor zowel het vertrouwen van burgers onderling, als het vertrouwen in de overheid (vgl. het recente *RVenS-advies*). Dit impliceert een levensbrede en een gebiedsgerichte gezondheidsaanpak, zie thema 5.
- **Heb voldoende aandacht voor de chronische effecten op de gezondheid van ex-coronapatiënten.** De verwachting is dat de ondersteuning van (ex)coronapatiënten zal leiden tot extra Wmo-aanvragen. Niet alleen voor onderzoek, ook voor de ondersteuning van patiënten zijn voldoende (rijks)middelen nodig.

4. Sociale initiatieven en verenigingsleven

De coronacrisis heeft laten zien hoe belangrijk het ‘sociaal weefsel’ van een samenleving is. Vooral in de eerste fase van de crisis was de maatschappelijke energie overal voel- en zichtbaar, van coronabuddy’s en onderlinge maaltijdbereiding tot de verstrekking van iPads aan ouderen en de opvang van elkaars kinderen. Het eerste verslag van de toen tijdelijke Werkgroep sociale impact COVID-19, bevat talloze voorbeelden. Tegelijkertijd bleek dat hetzelfde maatschappelijke weefsel voor duurzaam overleven, deels afhankelijk is van een overheid. Wat als dat ophoudt? Hoe kunnen we een veerkrachtige sociale-organisatiestructuur duurzaam overeind houden?

We bevelen het volgende aan:

- **Koester het weefsel van verenigingen, sociale initiatieven en onderling hulpbetoon.** Een actieve, veerkrachtige lokale gemeenschap vormt een buffer die de sociale impact van crises letterlijk en figuurlijk kan opvangen. Behoud en beloon de energie die tijdens de coronacrisis is ontstaan. Creatieve initiatieven zijn niet voorbehouden aan een crisis en zijn ook geen sluitstuk van beleid. Een voorbeeld is *Samen Dordt*, waar sociale initiatieven hun krachten bundelen en nieuw initiatief is verankerd in duurzame stichtingen. Of *Assen*, waar inwoners met sociale initiatieven in aanmerking komen voor gemeentelijke steun. Ga bij nieuwe initiatieven wijs om met subsidievoorwaarden en voorkom dat diezelfde initiatieven het onderspit delven door strenge regelgeving. Aan het begin van corona was veel mogelijk omdat er andere afwegingen werden gemaakt dan alleen het rechtmatigheidsbeginsel of de financiële verantwoording. Hoe kunnen we daarvan blijvend leren, bijvoorbeeld door initiatieven in hun ontwikkeling te volgen?
- **Overweeg nieuwe vormen van financiering waarbij inwoners eigenaar zijn.** Wees voorbereid op financiële schaarste en koppel dat aan nieuwe vormen van veerkracht en eigenaarschap door te kiezen voor een sociaal financieringsmodel van overheid, markt én particulier initiatief. Laat bedrijfsleven maar vooral particuliere inwoners een ‘aandeel’ hebben in bibliotheken, buurthuizen, zwembaden, theaters of zorgorganisaties. Niet om er winst mee te maken, maar als uiting van maatschappelijke betrokkenheid en waardering dat deze voorzieningen er zijn.

- **Neem als gemeenten de rol op van coalitiemakelaar.** Erken je verantwoordelijkheid voor publieke voorzieningen, maar laat andere partijen meebeslissen en (mede)eigenaar zijn. Onderzoek laat zien dat maatschappelijke initiatieven niet zomaar uit het niets opkomen, maar mede hun basis hebben in goede contacten met gemeenten. Toon als gemeente ook je betrokkenheid bij verenigingen waarover je geen zeggenschap hebt, zoals kerken en moskeeën, onder het motto 'Al ga je er niet over, je bent er wel van'. Veerkracht ontstaat letterlijk in contact en samenwerkingen, ad hoc en structureel.
- **Benut de kansen van sociale media.** Leven met corona heeft de digitalisering van het dagelijks leven een enorme impuls gegeven. Eindelijk werden sociale media gebruikt waarvoor ze bedoeld zijn, viel te horen. Tegelijkertijd blijft het gevaar groot van de bevestiging binnen de eigen groep. Zie online ontmoetingen als kans voor meer samenhang, maar wees alert op het risico om in de eigen bubbel te blijven en de buurman niet meer te zien.

5. Wonen, wijken en leefomgeving

In sommige wijken en buurten lijkt de impact van corona groter dan in andere. Dit uit zich in ziekte, gezondheidsverschillen, armoede, sociale spanningen, een krappe en (relatief) dure woonmarkt, onderwijsachterstanden, maar ook ondermijnende criminaliteit. Vaak zijn dit gebieden die zich al langer kenmerken door een cumulatie van complexe opgaven en achterstanden. De burgemeesters van de zestien Manifestgebieden hebben hiervoor al aandacht gevraagd. Maar ook elders is er samenloop van sociale, economische én ruimtelijke problematiek, denk aan Zuid-Limburg of de Veenkoloniën (zie RVenS-advies).

We bevelen het volgende aan:

- **Zie de crisis als bevestiging om in kwetsbare wijken en regio's gebiedsgericht te werk te gaan.** Verbind korte-termijnaanpakken met lange-termijninvesteringen in woningmarkt, veiligheid, werkgelegenheid en ruimte, telkens vanuit het eigenaarschap van de inwoners. Faciliteer dit vanuit het Rijk met meerjarige investeringen gericht op gebiedsgerichte aanpakken, vergelijkbaar met het Nationaal Programma Rotterdam-Zuid. Zet in op lokale en regionale coalities, gericht op een brede benadering vanuit het voorliggende vraagstuk, zoals tienermoederproblematiek in Rotterdam-Zuid, onderwijsachterstanden in Zaanstad en zorgvernieuwing in Zuid-Limburg.
- **Zie ruimte als kans voor positieve verandering.** Door de crisis is ruimte in een ander daglicht komen te staan, zeker vanuit sociaal perspectief. Parken, wandel- en fietsmogelijkheden en goed wonen zijn belangrijk om vanuit huis te kunnen werken in een stedelijke, gezonde leefomgeving. Thuiswerken zorgt voor minder filevorming. Voorheen krimpgebieden blijken aantrekkelijke woon- en online-werkgebieden te zijn met potentie. Gebruik als gemeenten en regio's deze potentie voor vergroening van de leefomgeving (vgl. beleidsbrief Gezonde Groene leefomgeving). Zie het nationaal als mogelijkheid om Nederland 'ruimtelijk meer in balans' te krijgen en zo sociale samenhang te bevorderen. Sluit aan bij het unieke eigenaarschap van regio's en durf te differentiëren in het investeren in regio's.
- **Benut waar mogelijk noodgelden voor duurzame interventies.** Gemeenten hebben tijdens de crisis diverse meerkosten gemaakt en extra geld ontvangen voor bijvoorbeeld extra dagopvang en noodlocaties. Dat was nodig voor de acute vragen van dat moment. Het is nu echter tijd het (nog) beschikbare geld in te zetten voor duurzame woonvormen. Benut ook hier de kansen van de crisis voor meer eigenaarschap, veerkracht en kansengelijkheid. Voor specifiek het woningvraagstuk is landelijke investering noodzakelijk ten behoeve van kwetsbare groepen.

6. Lokale economie

De lokale economie heeft een flinke klap gehad. Aanzienlijke delen van de lokale en regionale economie lagen (of liggen nog steeds) volledig stil. Veel bedrijven hebben hun laatste reserves moeten aanspreken om de gevolgen van de lockdown op te vangen. Overheden leveren een enorme inspanning om lokale ondernemers en bedrijfsleven overeind te houden. De grote impact op

ondernemers zien we terug in binnensteden en centra. De steunmaatregelen van het Rijk hebben nu nog een dempend effect, maar veel ondernemers zijn technisch failliet. Dit werkt in gemeenten door op verschillende terreinen: oplopende (bedrijfs)schuldenproblematiek, faillissementen, leegstand, ondermijning.

De eerder genoemde VNG-Taskforce Economisch herstel werkt, samen met Rijk, IPO en MKB-NL, aan een economische herstelagenda. Deze zet in op behoud van de brede welvaart, door zich te richten op de economie en arbeidsmarkt van de toekomst. Daarbij is in het bijzonder aandacht voor een herstelaanpak voor binnensteden/centra, het brede MKB (goed voor meer dan zeventig procent van de werkgelegenheid in de regio) en de ontwikkeling van een 'human capital-agenda'.

In lijn daarmee bevelen we het volgende aan:

- **Haal factoren weg die ondernemers beletten weer op te starten.** Schulden en lasten als gevolg van corona moeten geen belemmering zijn om als ondernemer weer aan de slag te gaan. Randvoorwaardelijk vraagt dit van het Rijk een gefaseerde afbouw van de steunmaatregelen, evenals ondersteunende regelingen voor de fase van herstart.
- **Help ondernemers hun veerkracht te vergroten.** Ondernemers zijn niet graag afhankelijk van de overheid en komen vaak zelf met creatieve oplossingen. Amsterdamse horecaondernemers op de Nieuwmarkt bijvoorbeeld, wilden hun afzonderlijke terrassen samenvoegen tot één terras waaraan ook cafés zonder terrasgelegenheid konden meedoen. Een mooi staaltje van veerkracht en solidariteit. Tegelijkertijd willen ondernemers niet onnodig worden tegengewerkt. Ga uit van hun eigenaarschap en ondersteun hun veerkracht zodat ze zelf kunnen voorzien in hun bestaan. Maak de afweging wanneer het moment is om de korte-termijnondersteuning om te buigen naar lange-termijnverandering. Voor sommige ondernemers en zzp'ers is de lockdown een versnelling in een al lopend proces en is heroriëntatie nodig. Ondersteun hen, zoals Deventer met zijn speciale coronadesk in het Ondernemershuis, of Breda met zijn roadmap om horeca onafhankelijk te adviseren met het oog op schuldsanering of doorstart. Reik waar mogelijk de hand door tijdelijk precariobelasting kwijt te schelden of terrassen te verruimen.
- **Creëer kansen via coalities met inwoners, bedrijfsleven en onderwijs.** De exacte impact van corona op de economie moet nog blijken, maar gevolgen voor arbeidsmarkt en binnensteden liggen voor de hand. Gebruik de kracht van inwoners, bedrijfsleven en onderwijs, bijvoorbeeld om binnensteden levendig te houden (zie mooie voorbeelden in [Nijmegen](#) en [Utrecht](#)) en regionaal in te zetten op voldoende gekwalificeerd personeel/human capital in een veranderende arbeidsmarkt (vergelijk regio Zwolle en Taskforce Economie - laatste bullit).
- **Sluit aan bij de Taskforce Economisch herstel.** Voor het overige verwijzen we naar het binnenkort te verwachten advies van de VNG-Taskforce Economisch herstel, dat zich richt op drie thema's:
  1. Aanpak breed/innovatief MKB: de coronacrisis bevestigt de noodzaak van een structurele versterking van het MKB-verdienvermogen.
  2. Aanpak human capital: de coronacrisis verandert de economie dermate dat voor voldoende gekwalificeerd personeel in de regio een intensievere samenwerking tussen onderwijs, bedrijfsleven en overheden nodig is.
  3. Aanpak binnensteden: vanwege de impact van de coronacrisis op ondernemers in de binnensteden/centra staan de leefbaarheid van gemeenten en het economisch vestigingsklimaat onder druk.

7. Gemeentelijk handelen

Gemeenten, GGD'en en zorg- en hulpverleningsinstanties bevonden zich het afgelopen jaar midden in de crisistorm. Veel bestuurders, medewerkers en professionals ervaren dat ze meer nog dan voorheen, 'midden in de samenleving' staan. Tegelijkertijd is ook het beroep op hún veerkracht groot.

We bevelen het volgende aan:

- **Let op de eigen veerkracht van de eigen organisatie en van belangrijke stakeholders.** In de drang om problemen en thema's aan te pakken kunnen mensen en organisaties buiten beeld

raken, wat kan leiden tot ziekteverzuim of onvoldoende werkplezier. Veerkracht betekent ook hier aandacht voor herstel, eigenaarschap en zorgen voor voldoende (energie)buffers. Zoek het evenwicht tussen ambitie enerzijds en beschikbare capaciteit en realiteitszin anderzijds. Een serieuze herstel- of verbeteragenda kan alleen als personeel, capaciteit en opleidingen op orde zijn en mee-ontwikkelen, bij gemeenten én bij partners. Dit vergt zoals eerder aangegeven, een samenhangend arbeid- en personeelsbeleid voor de lange termijn.

- **Maak serieus werk van (de context van) digitalisering.** Corona heeft het digitaal werken en het digitaal vergaderen een forse impuls gegeven. Dat kan de veerkracht van werknemers vergroten, maar ook de druk op de balans tussen werk en privé. Ook dit vraagt om andere arbeidsomstandigheden en -voorwaarden, evenals oog hebben voor het eigenaarschap van werknemers (zie ook recent [WRR-rapport](#)). Daarnaast kunnen digitalisering en nieuwe technologieën het gemeentelijk werk aanzienlijk vereenvoudigen, iets waar gemeenten volgens een recent rapport van het [A&O fonds](#) niet in voorop lopen. Zorg als gemeenten daarom voor goede digitalisering achter de schermen, maar laat dat altijd samengaan met een menselijk gezicht ervóór.
- **Investeer als gemeenten in je rol als coalitiemakelaar en 'oliemannetje' dat verbindingen legt.** Midden in de samenleving staan vergt een andere rol en bestuursstijl dan tot nu toe veelal gebruikelijk. De NSOB noemt dit, in aanvulling op de rechtmatige, de presterende en de responsieve overheid: de netwerkende overheid. Wees je als gemeente bewust van deze rollen en sta open voor eigenaarschap en maatschappelijke energie, ook als het bijvoorbeeld door lockdown anders moet. De burgemeester van Reimerswaal bijvoorbeeld, loopt elke week met een inwoner een uur [afval te prikken](#) en wisselt ondertussen van gedachten over wat er (sinds corona) speelt binnen gemeenschappen. En – een heel ander voorbeeld – in Zaanstad zijn inwoners (en ondernemers) nauw betrokken bij de wijkontwikkeling in het [Pact Poelenburg & Peldersveld](#).
- **Betrek veerkracht ook in het licht van de komende raadsverkiezingen.** Op de route van herstart en verbeterd uit de crisis te komen, ligt het moment van nieuwe gemeenteraadsverkiezingen. De verleiding is groot om de horizon voor de verbeteraanpakken niet al te ver te leggen. Dat zou echter een gemiste kans zijn. Beter is het, om in de noodzakelijke lange-termijndoelen duidelijke procesmomenten voor aanpassing in te bouwen.
- **Zorg voor menselijke maat in uitvoering.** Niet alleen corona, ook een affaire als die van het toeslagensysteem laat zien dat overheden vooral naast hun inwoners dienen te staan. Ook dit is een vorm van eigenaarschap. Laat de coronacrisis de gelegenheid en het moment zijn om niet alleen daarin goedbedoeld maar vooral ook goed bedacht en goed uitgewerkt te zijn: lokaal in de bejegening van inwoners, ondernemers en maatschappelijke organisaties (bijvoorbeeld bij de behandeling van bezwaar en beroepschriften: meer inhoudelijk, minder procedureel), landelijk bij de bedenking van wetgeving en uitvoering.

8. 'Stille' problemen en kansen

Veel effecten van de crisis zijn vooralsnog niet duidelijk omdat ze niet zichtbaar zijn in de officiële registraties. Tegelijkertijd zijn er signalen van een 'stilte voor de storm'. Het is daarom van belang de gevolgen niet te over-, maar ook niet te onderschatten. Ook hierin is veerkracht essentieel. Goed onderzoek naar de effecten op de lange termijn is noodzakelijk. Ter vergelijking: bij (milieu)rampen is het via de WPG wettelijk verplicht om de effecten van de ramp tot tien jaar na dato te volgen.

We bevelen het volgende aan:

- **Wees terughoudend met nieuwe grootschalige departementale programma's.** Volg de signalen vanuit onderzoeken en monitors. Neem als de ontwikkelingen ten negatieve keren niet als overheid alles over, maar zet in op versterking van de maatschappelijke veerkracht zelf. Stap niet in de valkuil van onnodige en ontijdige departementale beleidsprogramma's, waar in plaats daarvan (grootschalige en structurele) intersectorale ondersteuning nodig is op lokaal en regionaal niveau.
- **Pas op voor de valkuil om in het oog van de crisistorm de acute effecten te overschatten en de langetermijneffecten te onderschatten.** Een goed (lokaal) volgsysteem (medisch, sociaal, economisch, ruimtelijk etc.) kan als een 'kanarie in de kolenmijn' helpen om onverwachte

ontwikkelingen en impact te signaleren en daarop passend te reageren. Zorg ook voor dat dit samenkomt in een breder en landelijk beeld, zodat er onderling van elkaar valt te leren.

- [Benut het Coronadashboard sociaal, aangevuld met eigen informatie](#). Zorg vooral voor een goede duiding van de cijfers vanuit de specifieke lokale context, bij voorkeur met mensen uit de praktijk. Dat kan lokaal maar ook in provinciaal verband, zoals Zeeland, Overijssel en Drenthe doen.

Het Rijk als partner

Gemeenten nemen graag het voortouw in de hiervóór genoemde maatschappelijke opgaven. Echter, om geloofwaardig en effectief te zijn in de aanpak van het herstel, zijn een goede wisselwerking en samenwerking met het Rijk essentieel.

Op alle uitgangspunten is de aansluiting van lokale en landelijke aanpak van groot belang. Wij zien als centrale rol van het Rijk: invulling geven aan zijn systeemverantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat alle onderdelen van het bestuur in Nederland zo functioneren dat zij de veerkracht van de samenleving kunnen ondersteunen. Met andere woorden: het Rijk schept de randvoorwaarden waarmee gemeenten hun lokale rol volwaardig kunnen vervullen. Aan andere tafels wordt gesproken over de beperkte financiële mogelijkheden en beperkingen. Dat belang onderstrepen wij als commissie. In deze notitie echter, concentreren wij ons op de inhoudelijke samenwerking tussen lokaal en landelijk.

Specifiek voor het Rijk geeft hierna, per uitgangspunt voorbeelden van essentiële inhoudelijke aspecten om samen verder te komen na corona. Een aantal hiervan staat ook in de eerder genoemde propositie [De winst van het sociaal domein](#).

Kansengelijkheid

- Voorkom dat jongeren vast komen te zitten aan onderwijskeuzes die ze in coronatijd maken. Maak het mogelijk om later te kiezen, verruim de mogelijkheden voor jongeren om later in ander onderwijs door te stromen en investeer structureel in de kwaliteit van het onderwijs.
- De coronacrisis laat grote sociaal-economische gezondheidsverschillen zien. Maak gezonde keuzes voor iedereen bereikbaar. Help gemeenten met onderzoek en financiële middelen om de chronische gezondheidseffecten van (ex)corona-patiënten op te kunnen vangen.
- Gezond leven gedijt in een gezonde omgeving. Ondersteun mogelijkheden om in de buitenruimte vaker voor groen te kiezen.

Veerkracht

- Zorg dat coronacrisis niet uitmondt in een armoede- of schuldencrisis. Bouw steunpakketten in samenspraak met gemeenten gefaseerd af zodat er ruimte is om de gevolgen op te vangen.
- Met perspectief- of basisbanen wordt op verschillende plekken ervaring opgedaan: verruim de mogelijkheden voor onorthodoxe maatregelen om iedereen aan de slag te helpen.
- Herstel bestaanszekerheid onder andere door:
  - de kostendelersnorm tot 27 jaar af te schaffen en een toereikend minima-inkomen te realiseren;
  - tijdelijke coronasteunmaatregelen voor zzp'ers en kleine ondernemers te integreren in regulier beleid;
  - te voorkomen dat tijdelijke steun teniet wordt gedaan door landelijke belastingregels.

Eigenaarschap

- Inwoners en ondernemers hebben ruimte nodig om hun problemen/ vragen zelf op te pakken in een omgeving die daarin kan meewerken.
- Breid de [NPRZ-aanpak](#) uit naar de [16 Manifestgebieden](#) en andere kwetsbare regio's, zodat ervaring kan worden opgedaan voor het hele land.

- Zet samen met gemeenten de dialoogaanpak met jongeren door. Blijf de komende jaren investeren in het gesprek met jongeren, zodat zij weer meer regie krijgen over hun toekomst.

Sociale samenhang

- Voor sommigen heeft de lockdown gevolgen op lange termijn. Denk aan familiebedrijven of zzp'ers die hun pensioenvoorziening hebben aangesproken om te overleven. Of bedrijven waarvan de bedrijfsreserves zo zijn uitgeput dat de middelen ontbreken om duurzaam te innoveren. Of jongeren die kort geleden zijn opgeleid in sectoren die extra coronagevoelig bleken, zoals de horeca. Werk landelijk en lokaal samen om deze lange-termijngevolgen op te vangen.
- Lang niet alle mentale-gezondheidsthema's hebben een medische oorzaak of oplossing. Financier de aanpak zo, dat er ruimte ontstaat om mentale gezondheid sociaal op te pakken. Verbind druk op de (jeugd)psychiatrie aan de noodzakelijke (her)organisatie van de GGZ, deels ambulant in de wijk, deels specialistisch in de regio.

Tot slot

Hoe corona de komende jaren op ons samenleven van invloed is, is nu nog onzeker. Wel tekent zich een aantal effecten en daarmee kansen, scherper af. Om sociaal robuuster uit de crisis te komen is over de gehele linie versterking nodig van kansengelijkheid, veerkracht, eigenaarschap en sociale samenhang. De blik vanuit deze uitgangspunten heeft ons zicht geboden op een aantal systemische problemen die de coronacrisis heeft blootgelegd.

Met dit appel bepleiten we vier veranderingen in oriëntatie:

1. Van een fixatie op de korte-termijncrisis en gezondheid, is het nodig de blik te richten op de langere termijn en de brede maatschappelijke situatie. Niet om zaken op de lange baan te schuiven, maar juist om kortetermijn-maatregelen te kunnen nemen vanuit een langetermijnperspectief. Dat geldt ook als het virus in wat voor vorm dan ook onverhoopt toch meer de kop opsteekt. De in deze notitie uitgewerkte principes kunnen dan als richting dienen.
2. Na een **centrale** crisisaanpak breekt nu de fase aan waarin gemeenten aan de lat staan voor lokale verbeter- en vernieuwingsaanpakken. Daarbij blijft een krachtige randvoorwaardelijke rol van het Rijk onontbeerlijk.
3. De derde verandering gaat over de route 'van efficiency naar maatschappelijke buffers'. Een zakelijke **lean en mean**-efficiency zal uiteindelijk contraproductief uitpakken. Het past ook niet in het streven naar brede welvaart. Het is daarom goed deze oriëntatie achter ons te laten.
4. De vierde oriëntatieverandering betreft de noodzaak om de ontwikkelingen goed te blijven volgen, niet alleen vanuit medisch maar vooral vanuit sociaal-economisch oogpunt. De waarde van kennisontwikkeling én kennis toevoeging hebben we als commissie maar ook als maatschappij, inmiddels zelf aan den lijve ondervonden. Wij zullen de samenwerking tussen gemeentebestuurders en wetenschappers in de VNG-commissie Sociale impact COVID-19, daarom onverminderd voortzetten.

We verwachten dat we met deze oriëntatieveranderingen – als we over een aantal jaren naar deze crisis terugkijken – uiteindelijk constateren dat we sociaal gezien sterker uit de crisis zijn gekomen.

Overzicht van actuele gemeentelijke voorbeelden

In dit overzicht hebben we actuele gemeentelijke voorbeelden opgenomen bij de thema's en uitgangspunten. Het is bedoeld ter illustratie en inspiratie, niet om een compleet overzicht te bieden. Waar mogelijk zullen we voorbeelden toevoegen, daarmee krijgt het overzicht een dynamisch karakter. Bij aanpassingen zullen we de datum van de versie van dit overzicht aanpassen.

	Veerkracht	Kanselijkheid	Eigenaarschap	Sociale samenhang
Werk en inkomen	Bevorder de weg naar tijdelijk werk. In Breda werkten horecamedewerkers tijdelijk in de thuiszorg tijdens de 1e lockdown. Ondersteun ZZP'ers in verlengde van Tozo, zie oa Amsterdam of in de Drechtsteden via het ondernemersloket Pak schuldenproblemen aan, zie: Utrecht en Rotterdam) Wijs inwoners de weg in toeslagensysteem en voorkomen financiële problemen: buddypayment	Stimuleer perspectief- of basisbanen, zie Oude IJsselstreek, Groningen en Amsterdam voor mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt, waarmee ook voor deze groep wordt geïnvesteerd in gelijke kansen op werk.	Werk als gemeenten aan coalities met werkgevers en andere partijen om de arbeidsmarktsituatie na corona aan te pakken, zoals in de arbeidsmarktregio Stedendriehoek en Noordwest Veluwe en de arbeidsmarktregio's Helmond De Peel en Zuid-Oost Brabant met Brainport Development	Solidair zijn en steunen bieden bij urgente nood, zoals in Breda met Broodnood: of elkaar een sociaal vangnet bieden via aansluiten bij een broodfonds
Onderwijs en jongeren	Actief inzetten op herstelaanpak voor jongeren, zoals in Apeldoorn en Rotterdam Er zijn ook veel initiatieven genomen om de (mentale) veerkracht van jongeren te vergroten tijdens de coronacrisis (deels met middelen ontvangen van het Rijk): zoals in Tilburg Enschede, de Meijerij, Tilburg	In de Helmondse gelijke kansen alliantie voegen onderwijs en gemeenten een deel van de steunpakketten voor mentaal welzijn van scholieren samen tot 1 gecoördineerde aanpak. Met veel betrokken partijen zet Zaanstad in op het tegengaan van onderwijsachterstanden de komende jaren. Om studievertraging tegen te gaan en bedrijven toegang te laten houden tot jong talent is in de Leidse regio een stagepact071 afgesloten.	Zet de dialoog met jongeren voort, ook of juist vooral met jongeren die zich niet automatisch in beeld komen. In SW Fryslan, Heerenveen, Raalte en Urk en nog veel meer gemeenten is er mooie opbrengst van de VNG dialoogweek Benut ook onorthodoxe wegen om in gesprek te komen met jongeren, zoals in Heereveen bij de skeelerplek Faciliteer eigen initiatief van jongeren, zoals het online platform door en van jongeren Spottv Assen	Creëer mogelijkheden voor coronaproof ontmoeting en activiteiten voor jongeren en maak deze bekend, zoals via de digitale hangout in Helmond of de site voor jongeren die Tilburg lanceerde. Leiden lanceerde de Leidse Burcht en Groningen startte het digitale jongerenplatform Grong Op dinsdag 2 feb jl. lanceerde de politie U-night, zich bewust van het belang om jongeren een aantrekkelijk landelijk digitaal alternatief te bieden in de periode dat de avondklok geldt.
Gezondheid		Zet in op gezond leven. Rotterdam Zuid, Zuid Limburg en Veenkoloniën zijn voorbeeldaanpakken van gezond leven in het recente RvS advies Groningen zet om de gezondheidsverschillen te verkleinen van in op een voedselagenda 2021 -2023	In het Haagse Moerwijk werken huisartsen, ziekenhuis en wijkprofessionals aan het verkleinen van gezondheidsverschillen.	

	Veerkracht	Kansengelijkheid	Eigenaarschap	Sociale samenhang
Sociale initiatieven en verenigingsleven	In tal van gemeenten kunnen bewoners, vrijwilligers ed met initiatieven rekenen op steun van de gemeente: In Assen is het <u>preventiefonds</u> gestart. In Breda wendbaar en weerbaar veel aandacht voor ondersteuning op maat van vrijwilligersverenigingen ed:		Onderzoek laat zien dat maatschappelijke initiatieven niet zomaar ontstaan, zie onderzoek in Rotterdam naar <u>initiatieven die ontstonden tijdens en na de eerste lockdown</u>.	Doel van <u>Licht voor Dordt</u> is om samen licht te brengen aan iedere Dordtenaar die getroffen wordt door het coronavirus. Tal van gemeenten stimuleren online activiteiten en coronaproof activiteiten in de buurt, zoals <u>Tilburg</u> In veel gemeenten zijn ook tal van initiatieven op gang gekomen om elkaar een handje te helpen en de eenzaamheid tegen te gaan gedurende de coronacrisis. Soms zijn deze overzichtelijk bijeen gebracht, zie bv <u>Utrecht</u>. Ook wordt vraag en aanbod regelmatig bij elkaar gebracht zoals in <u>Breda</u>
Wonen, wijken en leefomgeving	Verbind korte en lange termijn inzet om de situatie in kwetsbare gebieden aan te pakken en vorm daartoe lokale, regionale en landelijke coalities, zie <u>Nationale programma Rotterdam Zuid en Zuid Limburg</u> Heb oog voor de kansen en de veerkracht in wijken, het is niet alleen kommer en kwel Samen leren en werken aan wijken weer veiliger en leefbaarder maken, zie <u>Wijkwijzer</u>	Zet samen met alle betrokken partijen en bewoners in op de kansen om kwetsbare wijken te verbeteren, zoals in <u>Zaanstad met Pact Poelenburg en Peldersveld</u> In het voorjaar 2021 is het <u>Platform Woonplek</u> gelanceerd waarin publieke en private partijen worden samengebracht om tijdelijke woonplekken voor dak- en thuislozen te creëren in leegstaand vastgoed of terreinen, zoals bijvoorbeeld in een kantoorpand in Amstelveen.		De inzet van bepaalde mensen kunnen het verschil maken in kwetsbare wijken, zie onderzoek naar <u>best persons</u>
Lokale economie	Ondersteun ondernemers met bv een speciale coronadesk in het <u>Ondernemershuis in Deventer</u> of zoals Breda met zijn roadmap om horeca een onafhankelijk advies te bieden met het oog op schuldsanering of een doorstart, en in <u>Gouda met een coronaloket</u> Tal van gemeenten hebben ook initiatieven genomen om specifiek de culturele sector in hun stad te ondersteunen, bv <u>Groningen</u>, <u>Den Haag</u> en <u>Amsterdam</u>	Wees behulpzaam bij het versterken van de veerkracht en solidariteit van ondernemers, zoals bij het initiatief van horeca-ondernemers op de <u>Nieuwmarkt</u>	Zet in op vormen van coalities om problemen in de binnenstad tgv leegstand ed tegen te gaan en levendigheid te behouden, zie het plan van <u>Utrecht</u> en het actieplan binnenstad van <u>Nijmegen</u> Voor het voorzien in voldoende gekwalificeerd personeel zijn coalities van onderwijs, bedrijfsleven en overheden in regio's van belang, zoals b.v. rondom de <u>human capital agenda regio Zwolle</u>	
Gemeentelijk handelen			Bewandel ook onorthodoxe wegen om in gesprek te komen, zie het voorbeeld van de burgemeester van <u>Reimerswaal</u> die uitnodigt tot samen afval prikken	

Colofon

Auteur

VNG-commissie Sociale impact COVID-19

Met medewerking van

Henk Gossink, Rienk Janssens, Monique Peltenburg, Bert Roes, Ida Stroosnijder

Foto omslag

VNG

Vormgeving

C.J.N. Koning, VNG

mei 2021

**Vereniging van
Nederlandse Gemeenten**

Nassaulaan 12
2514 JS Den Haag
+31 70 373 82 00
info@vng.nl

mei 2021

[vng.nl](https://www.vng.nl)